

Wprowadzenie

Wyzwania instytucjonalnej ewaluacji nauki

1. Tematyka numeru

Najnowszy numer *Nauki i Szkolnictwa Wyższego*, poświęcony naukometrycznym i bibliometrycznym narzędziom ewaluacji, ukazuje się w czasie trwających reform sektora nauki i szkolnictwa wyższego realizowanych pod hasłem Ustawa 2.0. Nowa ustawa będzie wprowadzała m.in. nowe rozwiązania w zakresie instytucjonalnej oceny nauki. Jestem przekonany, że lektura tekstów zawartych w niniejszym numerze pozwoli nie tylko zrozumieć toczące się dyskusje, ale również dostarczy wielu argumentów „za” lub „przeciw” konkretnym proponowanym rozwiązaniom. Numer otwiera tłumaczenie klasycznego już tekstu Benoît Godina pt. *O początkach bibliometrii* (Godin 2017). Jest to ważna lektura wprowadzająca w zagadnienie mierzenia i oceniania nauki, pracy naukowej i samych naukowców. Drugi tekst pt. *Finansowanie oparte na publikacjach – Model norweski* (Sivertsen 2017) pozwoli Czytelnikom zapoznać się z jednym z najbardziej znanych krajowych systemów ewaluacji nauki. Autorem tekstu jest Gunnar Sivertsen – twórca Modelu norweskiego – którego praca zainspirowała różne systemy ewaluacji w wielu krajach.

W drugiej części numeru prezentujemy cztery oryginalne artykuły naukowe. Pierwszy autorstwa Emanuela Kulczyckiego pt. *Punktoza jako strategia w grze parametrycznej w Polsce* (Kulczycki 2017c) definiuje i opisuje zjawisko dość powszechnie znane i dyskutowane wśród polskich badaczy, lecz do tej pory niepoddane refleksji naukoznawczej czy naukometrycznej. Marta Natalia Wróblewska w tekście pt. *Ewaluacja „wpływu społecznego” nauki. Przykład REF 2014 a kontekst polski* (Wróblewska 2017a) opisuje, w jaki sposób w brytyjskim systemie

nauki odbywa się ocena „wpływu społecznego” – jednego z najnowszych kryteriów stosowanych w ocenie nauki, wciąż jednak pozostającym jednym z największych wyzwań naukometrycznych. Helena Ostrowicka i Justyna Spsychalska-Stasiak w artykule *Uodpowiedzialnianie akademii – formacje wiedzy i władza parametryzacji w dyskursie akademickim* (Ostrowicka i Spsychalska-Stasiak 2017) rekonstruują dyskurs na temat oceny parametrycznej toczący się na łamach *Forum Akademickiego*. Natomiast Michał Zawadzki w artykule *Między neoliberalizmem a feudalizmem. Godność młodych naukowców w kontekście transformacji polskiego uniwersytetu* (Zawadzki 2017) pokazuje, jak zmiany w nauce i szkolnictwie wyższym oddziałują na młodych naukowców w Polsce. Z kolei Aneta Drabek w raporcie z badań pt. *Publikacje polskich naukowców indeksowane w Social Sciences Citation Index w latach 2009-2015* (Drabek 2017) przedstawia, jak zmieniają się praktyki publikacyjne polskich naukowców z nauk społecznych. W numerze publikujemy również wywiad Marty Natalii Wróblewskiej z Davidem Sweeneyem (dyrektorem HEFCE – Higher Education Funding for England) pt. *Ewaluacja „wpływu społecznego”? Nie naśladujcie Brytyjczyków!* (Wróblewska 2017b). Numer zamyka tekst Magdaleny Paul pt. *Krajobraz komunikacyjny polskiej humanistyki* (Paul 2017), w którym autorka recenzuje książkę *Komunikacja naukowa w humanistyce* pod redakcją Emanuela Kulczyckiego (2017b).

2. Dwa podejścia do instytucjonalnej oceny nauki

W tekstach zamieszczonych w niniejszym numerze wiele uwagi poświęca się krajowym systemom ewaluacji nauki: parametryzacji (Kompleksowej Ewaluacji Jednostek Naukowych w Polsce), systemowi brytyjskiemu (Research Excellence Framework) oraz rozwiązaniu norweskiemu (Model norweski). System polski jest najbliższy polskiemu Czytelnikowi, jednakże – co warto podkreślić – jest to również jeden z najstarszych i najdłużej funkcjonujących modeli ewaluacji nauki. System brytyjski jest jednym z najlepiej opisanych (obok rozwiązania duńskiego i norweskiego) systemów i jedynym krajowym systemem opartym na ocenie eksperckiej. Model norweski natomiast jest rozwiązaniem, które wdrażane jest w większej liczbie krajów (m.in. Danii i Finlandii). Oczywiście rozwiązań krajowych jest więcej, ale nie tak wiele, jak mogłoby się wydawać. W zależności od sposobu definiowania takiego systemu możemy mówić o blisko dwudziestu takich rozwiązaniach (Hicks 2012).

Wśród krajowych systemów ewaluacji nauki można wskazać dwa główne rodzaje: (1) system oparty na ocenie koleżeńskiej (*peer-review*) – jego (w zasadzie jedynym) przykładem jest wspomniany Research Excellence Framework w Wielkiej Brytanii oraz (2) system oparty głównie na ocenie parametrycznej – jednym z pierwszych krajów wdrażających ten model była Polska, a obecnie funkcjonuje

on m.in. w Australii, Czechach, Danii, Flandrii czy Norwegii (Kulczycki, Drabek i Rozkosz 2017).

System oceny eksperckiej jest jednym z najlepiej opisanych (Wilsdon i in. 2015), a jego funkcjonowanie oprócz pożądanych efektów (podnoszenie jakości badań oraz zgodna z polityką państwa dystrybucja funduszy) przynosi również skutki negatywne, takie jak „handlowanie publikacjami”, podkupowanie pracowników czy niepewność warunków pracy dla młodych naukowców poprzez budowanie rynku, na którym dorobek naukowy jest „twardą walutą” (np. z perspektywy uczelni opłaca się przed końcem ocenianego okresu naukowego podkupić pracownika, aby ten do niej przeszedł wraz ze swoim dotychczasowym dorobkiem naukowym).

System parametryczny opiera się przede wszystkim na obiektywizowaniu kryteriów oceny oraz przypisywaniu poszczególnym efektom pracy naukowej odpowiedniej wagi lub punktów. W literaturze przedmiotu wyróżnia się dwa główne rodzaje systemów parametrycznych: oparty na publikacjach (np. w Polsce czy Norwegii) i oparty na cytowaniach (np. Słowacja, Hiszpania, Szwecja). Systemy różnią się od siebie pod względem najważniejszego parametru. Społeczność akademicka układa swoje priorytety na podstawie dominującego wskaźnika: opłaca się publikować w czasopismach, gdyż artykuły są wyżej punktowane niż rozdziały w książkach itd. Za główną zaletę systemów parametrycznych uznaje się obiektywność oceny według ustalonych wskaźników i kryteriów. Warto jednak podkreślić, że nawet w czystych systemach parametrycznych mamy istotny udział oceny eksperckiej, który przejawia się chociażby w sposobie ustalania priorytetów wagowych lub punktowych, tzn. które efekty pracy naukowej w ogóle punktujemy i dliczemy wyżej lub niżej od innych. Systemy parametryczne najczęściej krytykuje się za łatwą możliwość ich ogrywania i szybkie dostosowywanie się do nich społeczności akademickiej. Wskazuje się wówczas, że w systemie akademickim istotną rolę przestaje pełnić naukowa jakość publikacji, a przejmuje ją miejsce opublikowania lub liczba publikacji. Autorzy słynnego Manifestu Lejdejskiego (Hicks, Wouters, Waltman, de Rijcke i Rafols 2015), poświęconego zasadom rzetelnej i skutecznej oceny nauki, podkreślają, że systemy parametryczne trzeba stosować rozważnie i nieustannie monitorować ich funkcjonowanie. A skoro miara staje się celem (liczba publikacji nie jest już miarą jakości naukowca, a celem jego pracy), to trzeba zmieniać i aktualizować miary.

Polski krajowy system ewaluacji nauki powstał wraz z początkiem głębokich reform strukturalnych w sektorze nauki i szkolnictwa wyższego rozpoczętych na początku lat 90. XX wieku. Przemiany te przyczyniły się m.in. do gwałtownego umasowienia edukacji wyższego stopnia, rozwoju sektora prywatnego czy też utraty przez część nauk (głównie humanistykę i nauki społeczne) międzynarodowej widoczności mierzonej prestiżowymi publikacjami (Kwiek 2014; 2015).

Równoległe do tych transformacji przemianom podlegał sam system ewaluacji nauki, który zapoczątkowano w 1990 r. Już rok później Komitet Badań Nauko-

wych zaproponował pierwszą wersję modelu (tab. 1) oceny instytucjonalnej opartej na ocenie eksperckiej, która miała służyć kategoryzacji jednostek naukowych na podstawie poziomu ich doskonałości naukowej.

Tabela 1. Rekonstrukcja głównych wersji modelu instytucjonalnej oceny nauki w Polsce

Wersja modelu	Rok wdrożenia	Rok przeprowadzenia oceny	Główna metoda oceny
Wersja pierwsza	1991	1991/1992	Ocena ekspercka
Wersja druga	1998/1999	1999, 2001, 2005, 2010	System parametryczny oparty na publikacjach
Wersja trzecia	2012	2013, 2017	System parametryczny oparty na publikacjach

Ocenę przeprowadzono w 1991 i 1992 r. W kolejnych latach – ze względu na dewaluację przyjętych kategorii naukowych – zaproponowano drugą wersję systemu opartą na systemie parametrycznym, który miał uczynić ocenę bardziej obiektywną i niezależną. Trzecia wersja najbardziej rozbudowanego systemu parametrycznego została wdrożona w 2012 r. i nazywa się Kompleksową Ewaluacją Jednostek Naukowych. Według tego systemu została przeprowadzona ocena w 2013 r. i jest prowadzona w 2017 r. Szczegółowy opis aktualnej wersji systemu oraz jego zasad funkcjonowania można znaleźć w kilku poświęconych mu publikacjach (Antonowicz i Brzeziński 2013; Kulczycki 2017a; Kulczycki, Drabek i Rozkosz 2015; Kulczycki, Korzeń i Korytkowski 2017). Dyskusja nad sposobem oceniania i konsekwencjami samej parametryzacji toczy się głównie w organach prasowych środowiska akademickiego, tj. w *Forum Akademickim* i *PAUzie*, lecz tekstów naukowych poruszających tą tematykę wciąż powstaje niewiele. Żywię zatem nadzieję, że niniejszy numer dzięki zawartym w nim tekstom pozwoli choć częściowo wypełnić tę lukę.

Nie ulega wątpliwości, że polska parametryzacja jest przeregulowana i nieodpasowana do oceny wszystkich grup nauk. Największym wyzwaniem są nauki społeczne i humanistyczne, których „punkt startowy”, tj. pozycja międzynarodowa mierzona wskaźnikami bibliometrycznymi, jest dużo gorszy niż ma to miejsce w przypadku tzw. nauk twardych. Dlatego też budowa systemu ewaluacji nauki w Polsce, który ma obejmować wszystkie obszary wiedzy, musi uwzględniać również wyzwania oceny nauk społecznych i humanistycznych.

W związku z tym w załączniku do niniejszego wprowadzenia prezentujemy stanowisko Europejskiej sieci na rzecz ewaluacji badań w naukach humanistycznych i społecznych (ENRESSH) wypracowane przez ekspertów z 35 krajów. Dokument ten pokazuje, gdzie znajdują się punkty zapalne na mapie wyzwań instytucjonalnej oceny nauki.

Literatura

- Antonowicz, D., Brzeziński, J.M. (2013). Doświadczenia parametryzacji jednostek naukowych z obszaru nauk humanistycznych i społecznych 2013 – z myślą o parametryzacji 2017. *Nauka*. 4: 51-85.
- Drabek, A. (2017). Publikacje polskich naukowców indeksowane w Social Sciences Citation Index w latach 2009-2015. *Nauka i Szkolnictwo Wyższe*. 1(49): 169-179. doi: 10.14746/nisw.2017.1.8.
- Godin, B. (2017). O początkach bibliometrii. Tłum. J. Krzeski. *Nauka i Szkolnictwo Wyższe*. 1(49): 19-46. doi: 10.14746/nisw.2017.1.1.
- Hicks, D. (2012). Performance-based university research funding systems. *Research Policy*. 41(2): 251-261. doi: 10.1016/j.respol.2011.09.007.
- Hicks, D., Wouters, P., Waltman, L., Rijcke, S. de, Rafols, I. (2015). Bibliometrics: The Leiden Manifesto for research metrics. *Nature*. 520(7548): 429-431. doi: 10.1038/520429a.
- Kulczycki, E. (2017a). Assessing publications through a bibliometric indicator: The case of comprehensive evaluation of scientific units in Poland. *Research Evaluation*. doi: 10.1093/reseval/rvw023.
- Kulczycki, E. (red.) (2017b). *Komunikacja naukowa w humanistyce*. Poznań: Wyd. IF UAM.
- Kulczycki, E. (2017c). Punktoza jako strategia w grze parametrycznej w Polsce. *Nauka i Szkolnictwo Wyższe*. 1(49): 63-78. doi: 10.14746/nisw.2017.1.4.
- Kulczycki, E., Drabek, A., Rozkosz, E.A. (2015). Publikacje a zgłoszenia ewaluacyjne, czyli zniekształcony obraz nauki w Polsce. *Nauka*. 3: 35-58.
- Kulczycki, E., Korzeń, M., Korytkowski, P. (2017). Toward an excellence-based research funding system: Evidence from Poland. *Journal of Informetrics*. 11: 282-298. doi: 10.1016/j.joi.2017.01.001.
- Kwiek, M. (2014). Structural changes in the Polish higher education system (1990-2010): A synthetic view. *European Journal of Higher Education*. 4(3): 266-280. doi: 10.1080/21568235.2014.905965.
- Kwiek, M. (2015). *Uniwersytet w dobie przemian: Europejska perspektywa porównawcza*. Warszawa: Wyd. Nauk. PWN.
- Ostrowicka, Helena, Spsychalska-Stasiak, Justyna (2017). Uodpowiedzialnianie akademii – formacje wiedzy i władza parametryzacji w dyskursie akademickim. *Nauka i Szkolnictwo Wyższe*. 1(49): 105-131. doi: 10.14746/nisw.2017.1.6.
- Paul, M. (2017). Krajobraz komunikacyjny polskiej humanistyki. *Nauka i Szkolnictwo Wyższe*. 1(49): 183-194. doi: 10.14746/nisw.2017.1.9.
- Sivertsen, G. (2017). Finansowanie oparte na publikacjach – Model norweski. *Nauka i Szkolnictwo Wyższe*. 1(49): 47-59. doi: 10.14746/nisw.2017.1.2.
- Wilsdon, J., Allen, L., Belfiore, E., Campbell, P., Curry, S., Hill, S. i in. (2015). *The Metric Tide: Report of the Independent Review of the Role of Metrics in Research Assessment and Management*. HEFCE. doi: 10.13140/RG.2.1.4929.1363.
- Wróblewska, M.N. (2017a). Ewaluacja „wpływu społecznego” nauki. Przykład REF 2014 a kontekst polski. *Nauka i Szkolnictwo Wyższe*. 1(49): 79-104. doi: 10.14746/nisw.2017.1.5.
- Wróblewska, M.N. (2017b). Ewaluacja „wpływu społecznego”? Nie naśludujcie Brytyjczyków! Wywiad z Davidem Sweeneyem, dyrektorem Higher Education Funding for England (HEFCE) do spraw Badań, Edukacji i Transferu Wiedzy. *Nauka i Szkolnictwo Wyższe*. 1(49): 157-166. doi: 10.14746/nisw.2017.1.8.
- Zawadzki, M. (2017). Między neoliberalizmem a feudalizmem. Godność młodych naukowców w kontekście transformacji polskiego uniwersytetu. *Nauka i Szkolnictwo Wyższe*. 1(49): 133-154. doi: 10.14746/nisw.2017.1.7.

ENRESSH*

Wyzwania ewaluacji nauk społecznych i humanistycznych (NSH)

Wstęp

ENRESSH skupia wiodących badaczy ewaluacji nauki z 35 krajów. Celem sieci jest rozwój odpowiednich i przejrzystych metod ewaluacji NSH.

Dokument ten ma na celu ustalenie zasad i podejść w zakresie ulepszania ewaluacji nauk społecznych i humanistycznych (NSH). Wskazana została lista wyzwań, z którymi mierzy się ewaluacja NSH. Dokument jest wynikiem: dyskusji ekspertów prowadzonej w ramach sieci w projekcie COST Action 15137 (ENRESSH), spotkania interesariuszy zorganizowanego w styczniu 2017 r. w Pradze oraz dyskusji prowadzonej wokół wcześniejszych raportów i manifestów poświęconych ewaluacji nauki (Manifest Lejdejski, raport HERA na temat ewaluacji nauk humanistycznych i społecznych itd.).

1. Uwagi ogólne

Uważamy, że biorąc pod uwagę wartości akademicką, społeczną i kulturową NHS, zasługują one na większą uwagę ze strony polityk publicznych, jak również zasługują na takie metody ich ewaluacji, które będą w stanie odzwierciedlić ich potencjał i wartość.

Nauki społeczne i humanistyczne (NSH) ważne są w każdym społeczeństwie, w którym wiedza i kultura stanowią wartość. NSH wspierają demokrację i zasłu-

* Europejska sieć na rzecz ewaluacji badań w naukach humanistycznych i społecznych.

gują na uznanie ich zasług w nauczaniu krytycznego myślenia, jak również wkładu w rozumienie wielu współczesnych problemów, takich jak choćby kryzys gospodarczy, migracje czy konflikty wynikające z różnic religijnych, kulturowych czy społeczno-ekonomicznych.

Warunkiem wstępnym jakiejkolwiek ewaluacji jest zbudowanie zaufania pomiędzy tymi, którzy ewaluują, a tymi, którzy są ewaluowani. Obecny sceptycyzm badaczy z NHS względem ewaluacji wynika ze źle dostosowanych czy wręcz niewłaściwych procedur w stosunku do paradygmatów badawczych NSH.

Wiele przedmiotów badań NSH wywiera istotny wpływ społeczny w środowisku lokalnym. Inne natomiast trzeba badać w języku ojczystym. Rozwój odpowiednich i zrozumiałych wskaźników jest możliwy i istotny, jeśli mamy na celu budowę zaufania wobec ewaluacji nauki. Ma to znaczenie dla całego środowiska badaczy z nauk społecznych i humanistycznych.

Brak zaufania przedstawicieli NSH wobec ewaluacji często jest związany z nieodpowiednią lub błędną komunikacją. Rekomendujemy zatem otwarcie **dyskusji z badaczami**, które dostarczą ważnego głosu przedstawicieli NSH. Dyskusje powinny być także prowadzone z ważnymi interesariuszami społecznymi, co pozwoli **połączyć ewaluację z wytwarzaniem wiedzy** w ramach tych ewaluowanych dyscyplin. Wskazujemy zatem, że jakość i ważność badań nie powinny być automatycznie łączone z konkretnymi typami publikacji, tj. z monografiami czy artykułami. Zamiast tego wszystkie typy dorobku w NSH powinny być doceniane zgodnie z ich znaczeniem naukowym lub wpływem społecznym. Takie podejście odzwierciedla społeczny konsensus wskazujący, że jakość pojawia się w wielu formach i kształtach.

Proces ewaluacji powinien być **transparentny**. Oznacza to jasną prezentację celów ewaluacji, jej kryteriów, progów ilościowych, konsekwencji i wskaźników zarówno do ewaluacji jakości akademickiej, jak i istotności dla społeczeństwa. Transparentność wymaga również tego, aby wyniki ewaluacji były publicznie dostępne, przestrzegając prawa do prywatności poszczególnych badaczy.

Podsumowując: potrzebujemy więcej informacji o badaniach prowadzonych w NSH. Eksperti ENRESSH zauważyli, że ewaluacja tych nauk jest znacznie ograniczona przez brak istotnych i rzetelnych danych. Chociaż obecnie zbiera się pewne informacje poprzez projekty ewaluacyjne, programy, agencje ewaluujące, to ten proces nie jest ani uporządkowany, ani kompletny na poziomie europejskim.

2. Udoskonalanie ewaluacji nauk społecznych i humanistycznych

By sprostać wyżej zarysowanym wyzwaniom, należy rozważyć następujące zasady i rekomendacje:

1. Należy uwzględnić w ewaluacji **różnorodność NSH**. Badania w NSH są interdyscyplinarne i nie posiadają jednego wspólnego paradygmatu:
 - procedury ewaluacji powinny odpowiadać praktykom badawczym w danym polu badawczym NSH;
 - **wielowymiarowe i mieszane** paradygmaty ewaluacji i procedur powinny być projektowane i stosowane przy założeniu, że pojedynczy wskaźnik nie jest w stanie ująć zarówno naukowego jak i społecznego znaczenia pracy naukowej;
 - dowody wytwarzania, rozpowszechniania i wpływu NSH powinny być systematycznie zbierane.
2. **Jakość procesu oceny koleżeńskiej** w ewaluacji NSH musi być monitorowana, a nowe formy recenzji, które ujmują zarówno społeczną wartość badań NHS, jak i inne istotne aspekty, powinny być rozwijane:
 - powinno się wykorzystywać różne formy recenzji, aby odnosić się do różnych typów niezbędnych ekspertyz;
 - powinno się organizować szkolenia ewaluatorów, uwzględniając potrzebną wiedzę na temat ewaluacji wpływu społecznego;
 - powinno się uwzględnić ewaluację ewaluacji badań NSH.
3. **Należy rozwijać bazy uwzględniające wszystkie typy dorobku NHS**. Bazy te powinny być interoperacyjne na poziomie europejskim oraz **użyteczne dla naukowców** jako narzędzie upowszechniania i zdobywania informacji:
 - bazy powinny odzwierciedlać rolę krajowych i międzynarodowych uznanych list kanałów publikacji oraz zawierać definicję kryteriów wejściowych dla publikacji naukowych;
 - bazy powinny wskazywać te obszary NSH, w których (alternatywne) metryki są istotnym i odpowiednim narzędziem ewaluacji odnoszącym się do praktyk naukowych w danym obszarze;
 - bazy powinny rozwijać metody stosowania (alternatywnych) metryk do pojedynczych publikacji, a nie do kanałów komunikacji (książek, czasopism), w których te publikacje są publikowane.

3. Kolejne kroki

Budowanie nowych modeli oceny produktywności, aktywności, jakości i istotności badań w NHS wymaga współpracy na poziomie krajowym, europejskim i międzynarodowym.

ENRESSH jako sieć ekspertów ewaluacji jest doskonale przygotowana do dostarczania kolejnych ekspertyz i wiedzy fachowej zainteresowanym stronom na temat implementacji powyższych rekomendacji.

Europejska sieć na rzecz ewaluacji badań w naukach humanistycznych i społecznych (ENRESSH), Cost Action 15137, www.enressh.eu
Kontakt: enressh@enressh.eu

przełożył Emanuel Kulczycki

CYTOWANIE: Kulczycki, E. (2017). Wprowadzenie. Wyzwania instytucjonalnej ewaluacji nauki. *Nauka i Szkolnictwo Wyższe*. 1(49): 7-15. doi: 10.14746/nisw.2017.1.0.

